

EL PROBLEMA EDUCATIU DE LES UNIVERSITATS A DISTÀNCIA

Jaume SARRAMONA i LÓPEZ

Sota el títol «La Universidad a Distancia frente al paradigma de formación y entrenamiento», Miguel Escotet presentà un treball a la I Conferència Llatino-americana d'Educació a Distància que va tenir lloc a Costa Rica durant el mes de març del 1981. En un dels seus paràgrafs¹ diu:

... cuando nos referimos a la *educación a distancia*, estamos únicamente diferenciando la estrategia que nos separa de la *educación presencial*. Pero indiscutiblemente que en ambas formas metodológicas el denominador común es «educación» y en ningún caso instrucción y entrenamiento. (...) Sin embargo, y a pesar de que en el acto de instruir existen necesariamente actividades formativas, deliberadas o no, los fines son diferentes y los logros nunca se equiparan.

Sobre la primera part del text no tinc res a dir; en aquest mateix sentit m'he expressat en nombroses ocasions. Ara bé, respecte a la segona caldria fer-hi certes puntualitzacions, car entenc que la instrucció i la formació no són dos processos oposats, donat que el segon inclou de fet el primer.

Ben cert que ens trobem davant d'una terminologia: ensenyament, aprenentatge, instrucció, formació, educació, adoctrinament, etc., que té semàntica diferent segons qui la utilitza. Per això, abans d'avançar en els meus raonaments, em veig obligat a definir aquets termes, segons la meua perspectiva, és clar.

L'ensenyament és l'acció del docent, mitjançant la qual mostra continguts culturals, idees i opinions al discent. Quan l'ensenyament resulta eficaç provoca l'aprenentatge, que suposa l'aprehensió per part del discent dels missatges ensenyats. El resultat de l'aprenentatge pot ésser una captació mimètica d'allò que s'ha ensenyat —aleshores fóra senzillament la interiorització dels coneixements—, o bé pot produir integració al bagatge personal, acceptant-ho de manera crítica i refle-

xiva; aquesta darrera opció l'anomenem *instrucció*. Una persona instruïda és aquella que ha fet seus els coneixements obtinguts i, per tant, pot repetir-los de manera personal i donar-los solucions fins i tot inèdites, la qual cosa suposaria arribar als nivells màxims de l'aprenentatge: allò que qualifiquem com a *creativitat*.

Fins aquí no he parlat de finalitats. M'he mogut en un terreny «objectiu», sense emetre judicis de valor vers la validesa, utilitat i aplicació dels coneixements obtinguts, de la instrucció. Així hom justifica que la instrucció pot ésser analitzada des de l'estricta terreny científic i la Didàctica és la menys discutida de les Ciències de l'Educació. Però inevitablement entraran en joc els valors, és a dir, la ideologia mitjançant la qual justificarem el «perquè» de la instrucció. Segons que la instrucció s'apliqui a consolidar i desenvolupar l'escala de valors *admesa per mi i pels qui pensen com jo* com a desitjable, podrem donar-li el qualificatiu d'instrucció formativa, de *formació*; en el cas contrari som davant d'una *instrucció de-formativa*, davant d'una *de-formació*. Vegem-ne alguns exemples.

La persona que aplica els seus coneixements (instrucció) de medicina a salvar vides la considerariem formada. La persona que utilitza aquests mateixos coneixements per a assassinar la qualificariem de *de-formatada* (a més d'assassina). La mateixa equivalència caldria fer amb la resta de coneixements tècnics i científics. Però insisteixo que els qualificatius es donen sempre des d'una determinada concepció ideològica, sigui o no majoritària, en un lloc i un moment històric; tots podem comprovar com certes perspectives ideològiques justifiquen el robatori, la guerra, la segregació, l'explotació, la mentida, etc.

En darrer terme, i abans de tornar al tema concret que ens ocupa, la universitat a distància, afegim que l'educació és un procés d'adquisició i vivència de valors que guien la conducta personal. Aquest procés implica tota la persona, no solament la dimensió intel·lectual a la qual fa referència la instrucció. L'educació comprèn sentiments, creences i actituds, i resulta molt difícil, si no impossible, reduir el procés de consecució a

¹ El fet d'esmentar un text de M. Escotet, professor espanyol d'antecedents catalans que treballa actualment a la Universitat de Florida, no és per afany de polèmica: ben al contrari, és un reconeixement vers la seva preocupació per aquesta temàtica.

un disseny tecnològic sistèmic, amb la consegüent planificació i avaluació. La Pedagogia no ha arribat encara a les quotes de científicitat de què gaudeix la Didàctica. Afegim que l'educació autèntica —no pas l'*adoctrinament*— demana la lliure participació del subjecte educand en el procés, i té en l'exemple el mitjà més eficaç per a aconseguir els seus propòsits: lliure adquisició d'una escala de valors que orientin un projecte personal de vida, compatible amb la convivència comuna i el respecte vers les altres persones.

Un cop dit això, se'ns planteja un interrogant: qui és el responsable de l'educació? Ningú no dubtarà que la família té responsabilitat immediata i directa, però podem dir el mateix de l'escola? Carl Bereiter, en la seva obra *Must we Educate?* (1973), posa clarament en dubte el dret de l'escola a educar, si per educar entenem la imposició a tots els alumnes d'un *mateix* tipus de comportament i valoració. El problema, no obstant això, entenc que és de caire epistemològic, car, malgrat que s'ho proposés, l'escola no pot deixar d'influir educativament. Analitzem la qüestió.

Abans he avançat que el principal mitjà educatiu és l'exemple, el model que presenta l'educador amb les seves paraules, els seus fets i els seus silencis. Quan un professor conviu unes quantes hores diàries amb els seus alumnes i aquests entre ells, forçosament es produeixen situacions sobre les quals cal valorar, sobre les quals professor i alumnes hauran d'aplicar una normativa que faci possible la convivència. Encara més, ja que la infància i l'adolescència tenen la seva vida social molt reduïda i centrada en la institució escolar —atès que la família redueix els seus membres i la vida contemporània ha dispersat molt la seva acció—, cas de desposseir l'escola de les funcions socials no hi hauria on realitzar-les de manera sistemàtica i continuada. Com a conclusió, doncs, hem d'afirmar que durant la infància i l'adolescència l'escola és *per se* i *per necessitat* una institució amb finalitat educativa.

Ara bé, el monopoli gairebé exclusiu que tenen la família i l'escola desapareix a mesura que els educands amplien el seu marc

social. I així arribem a la Universitat, institució en la qual tothom està d'acord a donar-li finalitats com ara la culturalització, la professionalització, la investigació... I també l'educació? Abans de respondre permeteu-me reproduir un altre text de M. Escotet, en ocasió d'un treball presentat a la IX Reunió de Gulerpe (Brasil, desembre del 1980).

El aprendizaje no sólo ocurre en el aula, a través de los libros de texto, sino en ese ecosistema físico i vivencial que se extiende desde los pasillos universitarios, la cafetería, la biblioteca, las actividades deportivas y culturales, hasta el diálogo con los profesores, el intercambio de experiencias con sus compañeros, en los reclamos pacíficos o violentos. Todas las experiencias que forman parte del todo integrado es lo que hace que el estudiante tenga sentido de pertenencia, sea joven o adulto.

Estic totalment d'acord amb el text, excepte pel que fa a la darrera frase. Efectivament, és l'ecosistema universitari, tal como l'entén Escotet, allò que donarà en gran mesura el caire formatiu —i també de-formatiu— a la instrucció de les aules, ja que el professor té poques oportunitats de conviure amb els seus alumnes i, per tant, d'actuar paradigmàticament, però aquest ecosistema té un significat diferent segons que es tracti de joves o d'adults. Aquests darrers, a més de la Universitat, es troben immersos en un món familiar amb responsabilitat de cònjuge, potser són pares o mares de família, exerceixen una professió que els lliga a un medi laboral, poden pertànyer a un sindicat, militar en un partit polític, formar par d'associacions culturals, esportives... i un llarg etcètera que hi podríem afegir. La Universitat juga el mateix paper educatiu que feia l'escola en els infants i adolescents?

En analitzar el tipus d'estudiants que hi ha a les Universitats a distància, hom adverteix que es tracta d'alumnes que tenen un cert status social. Què va a buscar un adult a la Universitat a distància? Precisament una culturalització o una professionalització. Deixarà d'ésser Universitat una institució que solament li doni això? Segons el meu entendre, la resposta és negativa. Deixant de ban-

da que a distància es poden aconseguir molts propòsits didàctics, més dels que suposen els desconixedors del sistema, el punt fonamental que ara vull assenyalar és la impossibilitat que les Universitats a distància impositin el seu ecosistema com l'únic vàlid per a crear actituds i assumir valors. No es pot comparar la Universitat presencial amb la de distància pel que fa aquest punt, car els estudiants són diferents i *han d'ésser* diferents. El problema, en tot cas, sorgiria si les Universitats a distància es proposessin de substituir les convencionals, dirigint-se al mateix tipus d'alumnat; aleshores sí que es produirà un buit que, com el mateix Escotet assenyala, solament podran omplir aproximant-se al màxim a les Universitats convencionals.

Després de les consideracions anteriors ja puc dir que no crec en l'educació *sistemàtica* a distància. Ho justifico perquè a distància no és possible la funció paradigmàtica persistent, que és imprescindible en l'educació *sistemàtica*. Subratllo el terme «sistemàtic» perquè és el punt clau de la qüestió. Mitjançant metodologies a distància es poden aconseguir actituds i l'encarnació de valors en els alumnes, i de fet s'aconsegueixen, però no són fites previsibles derivades de la planificació sistemàtica del procés ensenyament-aprenentatge, i menys encara es poden avaluar amb certes garanties. Per aquest motiu sempre procuro utilitzar la denominació d'«ensenyament a distància» per a referir-me al sistema i no el més generalitzat d'«educació a distància», sense renunciar, però, a demanar sempre una dimensió formativa als objectius didàctics.

Com a síntesi final resumiria en els punts següents el meu pensament sobre el tema:

1. No hi ha contradicció entre formació i instrucció. Tota instrucció que s'imparteix en un centre escolar ha d'ésser formativa.

2. La dimensió formativa, és a dir, l'aplicació de la instrucció d'acord amb uns valors educatius, ha d'arribar fins a la Universitat a distància.

3. La impossibilitat d'obtenir mitjançant l'exclusiva comunicació a distància l'ecosistema propi de les institucions convencionals, justifica que l'ensenyament a distància es dirigeixi a un alumnat que tingui altres ecosistemes on pugui desenrotllar les dimensions afectiva i social.

4. En el cas que la Universitat a distància vulgui omplir un buit de les convencionals, haurà de crear un ecosistema presencial per aplicar-lo als estudiants no-adults. Però afegim que aquesta solució és sempre limitada i solament justificable per raons econòmiques o polítiques, però no pedagògiques. L'ensenyament a distància demana, per principi, un alumnat adult.

5. L'atribució de grans propòsits educatius a la Universitat sempre duu implícita la creença en la necessitat d'una minoria dirigent preparada pel sistema escolar, ja que la Universitat no és a l'abast de tots els ciutadans. Ans al contrari, la creença en una educació col·lectiva que compregui tots els àmbits i institucions de la vida social està més d'acord amb el principi de la democràcia, de demanar una educació permanent per a tots els ciutadants d'una mateixa comunitat.